

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№1 (532)
січень-лютий
2017

Головний науковий редактор:
академік НАН України **В.А.СМОЛІЙ**

Наукова рада:

Любомир Винар (Кент, США), *Андреа Граціозі* (Неаполь, Італія), *Зенон Козут* (Едмонтон, Канада), *В.М.Литвин* (Київ), *С.М.Плохій* (Кембридж, США), *Анджеї Поппе* (Варшава, Польща), *О.О.Рафальський* (Київ), *В.Ф.Репринцев* (Київ), *В.С.Степанков* (Кам'янець-Подільський), *Т.Г.Таїрова-Яковлева* (Санкт-Петербург, Російська Федерація), *П.П.Толочко* (Київ), *Б.М.Флоря* (Москва, Російська Федерація)

Редколегія:

Г.В.Боряк, *В.Ф.Верстюк*, *С.В.Віднянський*, *В.М.Горобець*, *О.І.Гуржій*, *В.М.Даниленко*, *О.М.Донік* (заст. гол. ред., відпов. за вип.), *С.В.Кульчицький*, *О.Є.Лисенко*, *М.Р.Литвин*, *І.К.Патриляк*, *Р.Я.Пиріг*, *О.П.Реєнт* (заст. гол. ред.), *В.М.Ричка* (заст. гол. ред.), *О.С.Рубльов* (заст. гол. ред.), *П.М.Сас*, *В.Ф.Солдатенко*, *В.П.Троцинський*, *О.А.Удод*, *Ю.І.Шановал*

Наукові редактори:

канд. іст. наук *О.М.Донік*, д-р іст. наук *О.П.Реєнт*,
д-р іст. наук *В.М.Ричка*, д-р іст. наук *О.С.Рубльов*

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол №2 від 26.01.2017 р.

Відповідальний секретар:

В.В.Григор'єв

Редактори:

С.Г.Архипенко
В.В.Григор'єв

Макет і верстка:

А.О.Михайлова

Електронна версія:

www.history.org.ua

«УІЖ» індексується в міжнародних
наукометричних базах даних:
EBSCO, Google Scholar,
Slavic Humanities Index, РИНЦ

Формат 70x100/16
Гарн. Century Schoolbook
Папір офсет. №1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 19,5. Обл.-вид.арк.21
Тираж 450 прим. Зам. №2753
Підписано до друку 28.02.2017 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №263 видане Держкомвидавком
України 14.12.1993 р.

Віддруковано з оригінал-макета
у ТОВ «ДІА»

Свідоцтво ДК №1149
від 12.12.2002 р.
Адреса: вул. Васильківська, 45, оф. 400
м. Київ, Україна, 03022
Тел./факс: +380 (44) 257-16-15
E-mail: dia_1997@ukr.net

UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL

Institute of the History of Ukraine, I.F.Kuras Institute of Political and Ethno-National Research.
Founded in 1957. Published 6 times a year. Editor in-chief V.A.Smolii. Address of the editorial office: 4, M.Hrushevs'koho, office 501, Kyiv, Ukraine, 01001. Tel. +380 (44) 278-52-34, fax +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua

**Адреса редакції: вул. М. Грушевського, 4, офіс 501, Київ, Україна, 01001
Тел. +380 (44) 278-52-34, факс +380 (44) 279-63-62, e-mail: uhj@history.org.ua**

Науковий журнал. Заснований 1957 р. Виходить 6 разів на рік. © Редакція «УІЖ»

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

- Гулевич В.П.** Загадковий правитель Кримського ханства Джанібек Султан (1476–1477 рр.) 4
- Старченко Н.П.** «В обороні честі дому шляхетського»: справа про страту слуг князем Самуелем Каролем Корецьким на Волині 1645 р. 12
- Слісаренко О.М. (Дніпро).** Волоські полки армій Карла XII та Петра I в кампаніях 1708–1709 рр. 32
- Куліков В.О. (Вашингтон / Харків).** Корпоративні міста: визначення, характерні риси, історична доля 41
- Орлик С.В.** Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М.І.Тугана-Барановського 60
- Кульчицький С.В.** Народження радянського комуносоціалізму в Російській революції 1917 р. (десять коротких тез) 73
- Савченко В.А. (Одеса).** Розгром анархістського руху в радянській Україні (1927–1929 рр.) 84

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Папакін Г.В.** Майстерня М.Грушевського-джерелознавця 97
- Яременко В.І. (Хмельницький).** Княжа доба української історії й Тарас Шевченко: спроба історіософського прочитання 114

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧЕВІ ІСТОРІЇ

- Ткаченко В.М.** Україна: «час війни й час миру» 135

ІСТОРІОГРАФІЧНА КЛАСИКА

- Костомаров Н.И.** Скотской бунт. Письмо малороссийского помещика к своему петербургскому приятелю (До 200-річчя від дня народження М.І.Костомарова та 100-ліття першої публікації «Скотского бунта») (*вступна стаття О.В.Яся*) 157

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

- Плагиат не має терміну давності (Василенко М. «Іван Франко: поступ ідеї») (*Н.В.Кобрин, Львів; Б.С.Тихолоз, Львів; Б.З.Якимович, Львів*) 183

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

- Туранли Ф. Козацька доба історії України в османсько-турецьких писемних джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII століття) **(О.І.Галенко)** 198
- Таїрова-Яковлева Т. Повсякденне життя, дозвілля й традиції козацької еліти Українського гетьманства **(Ю.А.Мицик)** 206
- Гирич І. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації **(Т.П.Демченко, Чернігів; С.Г.Іваницька, Запоріжжя)** 210
- Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського **(О.В.Ясь)** 218
- Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015): Збірник документів і матеріалів **(А.Л.Зінченко, О.О.Газізова)** 223

ХРОНІКА

- Блащук С.М.** Науковий семінар з історії Української революції 1917–1921 рр. 227
- Блануца А.В.** Міжнародна науково-практична конференція «Україна – Польща: стратегічне партнерство у системі геополітичних координат» 229

ЮВІЛЕЇ

- Юркова О.В.** До 80-річчя доктора історичних наук, професора С.В.Кульчицького 231
- Боряк Г.В.** До 60-річчя доктора історичних наук, професора С.Г.Водотики 234
- Нові надходження** до бібліотеки Інституту історії України НАНУ 236

“

ШАНОВНІ АВТОРИ!

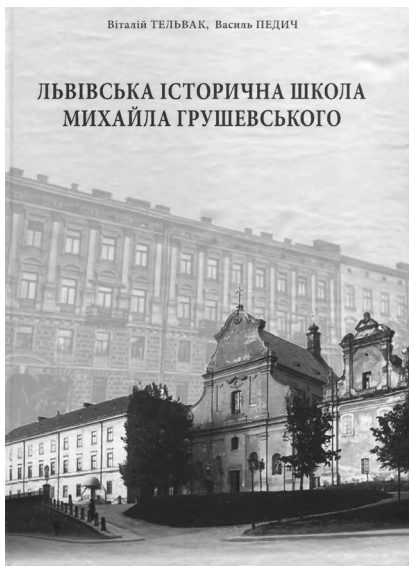
Редакція «Українського історичного журналу» повідомляє про зміни умов оформлення публікацій.

Докладно ознайомитися з ними можна на веб-сайті Інституту історії України НАНУ:

<http://www.history.org.ua/>

”

Тельвак В., Педич В.
Львівська історична школа Михайла
Грушевського. – Л.: Світ, 2016. – 440 с.
(серія «Грушевськіяна», т.9)

Історія неформальної інституціоналізації науки, метафорично названа «простором довіри», продукує чимало рефлексій на ниві інтелектуальної, культурної та соціальної історії. У широкому сенсі йдеться про розмаїття форм і способів засвоєння й адаптації науковою корпорацією інтелектуальних настанов, культурних віх, світоглядних орієнтирів, етичних цінностей, естетичних критеріїв, соціальних норм, громадських і суспільно-політичних вимог, які трансформуються й транслуються неформальними об'єднаннями дослідників. Ці групові колективи доповнюють наявну організаційну структуру, зокрема переводять/транслують вимоги соціокультурного середовища у дослідницькі інтенції, програми, проекти, концепти, теорії, прийоми й методики фахового вишколу, способи комунікації та циркуляції інформації в діахронному, синхронному вимірах.

У вузькому розумінні цей простір представляє собою групове світосприйняття, точніше розмаїття форм самосвідомості академічної спільноти, котрі тією чи іншою мірою пов'язують зі схолярною ідентичністю. Її репрезентують різноманітні неформальні утворення – напрями, школи, течії, гуртки, малі групи, творчі тандеми чи союзи співавторів тощо. Саме вони й творять те поле інтелектуальної взаємодії та комунікації, котре безпосередньо пов'язане з авторством соціогуманітарних, зокрема історичних, текстів.

Наукові школи у традиційному або класичному розумінні постали лише впродовж ХІХ ст., позаяк спиралися на низку потужних соціокультурних передумов та інтелектуальних викликів. Адже тодішній промисловий і технологічний бум пришвидшив фахову спеціалізацію, надав потужного імпульсу дисциплінарному оформленню науки й, заразом, активізував руйнацію станових меж в європейських країнах.

Отож запустилися нові механізми соціалізації та мобільності вихідців із різних прошарків і верств, себто відкрилися можливості для реалізації інших, порівняно зі звичайними становими ролями, життєвих сценаріїв у сфері науки, освіти, культури. Водночас кардинальних трансформацій зазнала матеріально-фінансова основа й формальна інституціональна структура науки та освіти, інтенсивність і швидкість циркуляції друкованого слова, якщо їх зіставити з попередніми століттями.

Урешті-решт істотної ваги набув суспільний статус ученого у «часи невинного поступу», «століття націй і національних відроджень», які доповнювалися відомим афористичним означенням ХІХ ст. як «віку історії». Сукупність таких культурних передумов та інтелектуальних впливів спричинилася

до виникнення неформальних наукових спільнот, котрі поставали навколо успішного вченого-новатора, персональні риси, фахова компетенція й інтелектуальні риси якого забезпечували ефективну трансляцію знання молодшим колегам – учням.

Спершу школа локалізувалася за кількома родовими ознаками – ім'я фундатора та просторово-регіональне побутування (приміром, київська школа В.Антоновича), національна належність і фахова спеціалізація (наприклад, російська школа західноєвропейської аграрної історії чи петербурзька школа античної епіграфіки). Проте вже на межі XIX–XX ст. обстоювалася думка про наявність спільного наукового проекту (скажімо, земельно-обласний план В.Антоновича зі студіювання історії Русі), пізніше дослідницької програми як неодмінної складової школи.

У річищі такої програми, але вже загальнонаціонального масштабу, побудованої навколо творення великого тексту, відомого як багатотомна «Історія України-Руси», і «народилася» львівська або галицька історична школа М.Грушевського, котрій присвячено нову книгу істориків В.Тельвака й В.Педича.

Ця монографія зорієнтована на студіювання різноманітних практик, традицій і зрізів, пов'язаних зі львівським академічним середовищем українських учених. Автори навіть уживають ряд похідних термінів, як-от «схоларні явища» (с.5), «схоларні традиції» (с.6), «схоларна грушевськіяна» (с.6, 53), «схоларні плани» (с.55), «схоларні проблеми» (с.84) та ін. Більше того, у книзі задекларовано розробку зазначеної проблематики у світлі модерністських інтелектуальних запитів і вимог, у тому числі з акцентуванням: а) на способах і методах отримання знання, його циркуляції й передачі (інтерналізм); б) на каналах соціокультурної взаємодії науки з суспільством (екстерналізм) (с.6–8).

Архітектоніка студії вибудована за традиційним наукознавчим алгоритмом розгортання матеріалу, зокрема спирається на декілька базових сегментів: 1) історіографічні образи та джерельна база; 2) львівська історична школа як соціокультурний феномен; 3) українська минувшина у світлі наукових праць і практик учнів М.Грушевського; 4) додатки (рецензії на докторські праці представників школи; біограми учнів).

Однією з установчих або вихідних тез монографічного дослідження стала думка про відсутність праць з обсягу осягнення історичної школи М.Грушевського як наукового феномена, себто в розрізі наукознавства (с.44). Водночас автори обстоюють думку про тяжіння історіографічної традиції в конструюванні та представленні історії львівської наукової школи (с.54).

Зауважимо, що таке пояснення нав'язує апеляцію до інерційних компонентів наукового мислення, котрі зазвичай виявляються у самому механізмі формування, функціонування традиції, особливо у тривалій ретроспективі. Проте на цьому місці постають й інші проблеми, насамперед пов'язані з метаморфозами конструювання та аналізу схоларної ідентичності впродовж першої половини XX ст.

Саме тоді намічалася/окреслювалася ціла низка різноманітних означень школи в дусі неklasичної науки: а) своєрідний груповий стиль мислення;

б) універсальна самоорганізаційна форма наукової діяльності та кооперації дослідників; в) відкрита інтелектуальна спільнота з добре окресленими ціннісними орієнтирами й етичними настановами, котра об'єднує вчених різних поколінь із відмінними статусами на засадах певної дослідницької культури; г) соціальний колектив лідерського типу з вибудованою ієрархією, згуртований під дослідницьку програму навколо авторитетного чи харизматичного вченого-провідника, котрий має високу або навіть виняткову репутацію, часто-густо з претензією на геніальність, а також відповідний обряд залучення/посвячення до традиції – жорстке обстоювання авторитету істини, сакралізація імені засновника та впровадження манери його наслідування й т. п.; ґ) науково-освітній та виховний осередок, який саморегулює відтворення й дослідницькі мотивації, наступність учасників і тривалість свого буття у часі та просторі; д) соціально-психологічна спільнота з відмінними рольовими моделями «акторів» – «батьків-фундаторів», «господарів-адміністраторів» (технічних організаторів), «генераторів ідей», «охоронців знання» (ерудитів), «виконавців» (ретрансляторів), «критиків», «внутрішніх опонентів»; «старійшини», «майстрів» і «підмайстрів» та ін.

За великим рахунком, ці неklasичні чи модерністські мутації помітно розмили базову наукознавчу вісь – інтерналізм/екстерналізм, але разом істотно нюансували й специфікували горизонт дослідницьких пропозицій щодо студіювання історії науки. Певна річ, низка подібних трансформацій торкнулася й школи М.Грушевського, хоч ця групова спільнота значною мірою зберігала риси наукової школи доби класичної науки.

Значну увагу автори монографії зосереджують на наукових і дидактичних практиках М.Грушевського, котрі намагаються специфікувати. Приміром, вони вказують на суттєву різницю, ба навіть очевидний контраст між лекційними та семінарськими практиками фундатора львівської історичної школи, котрі не тільки відображали своєрідність його дослідницької програми, а й особливості трансляції наукового знання (с.58–60).

Відзначимо, що у студії порушуються як проблеми психологічної атмосфери та дослідницької культури, котрі формувалися в межах львівської історичної школи М.Грушевського, так і питання про певний «ступінь довіри» вчителя до своїх учнів. На думку авторів книги, цей рівень довіри виявлявся у залученні молодих дослідників до роботи у секціях, комісіях і виданнях Наукового товариства імені Шевченка (с.68–69).

Такі спостереження корелюються з авторською думкою про демократичний стиль спілкування М.Грушевського з молодшими колегами (с.109), котрий наслідував «батьківську» манеру поведінки В.Антоновича (с.114). Однак на сторінках монографії йдеться і про репутацію М.Грушевського як непоступливої та складної людини, котра утвердилася за фундатором львівської історичної школи (с.129–130).

Ще один «індикатор» того «простору довіри», який формувався між учителем та учнями, споглядаємо в комунікаційних практиках. У цьому зрізі даної групової спільноти циркулювало чимало приватних відомостей, а також проступали не тільки варіації можливих життєвих сценаріїв, а й кар'єрних мотивів та устремлінь молодих істориків (с.115–119).

У монографії обстоюється думка, що формат семінару став тією основою, на якому постала львівська історична школа (с.82). Відзначимо, що саме з семінаром як формою співпраці та комунікації пов'язана зміна ролевих моделей М.Грушевського, котрий із наставника-викладача поступово перетворювався на наукового лідера-керівника.

Загалом ідеться про ті чи інші способи входження/залучення початківців до практик групової спільноти, котрою була школа М.Грушевського. Скажімо, важливу роль у формуванні дослідницької культури її представників відіграли рецензійні практики, зокрема співпраця молодих учених із відповідним відділом «Записок НТШ» (с.76–77).

Чільне місце в монографічному дослідженні В.Тельвака та В.Педича посідає проблема персонального складу наукової школи М.Грушевського. Причому автори вважають, що реконструкція неформального зв'язку вчитель/учні потребує вживання цілої низки критеріїв. До таких відносять участь молодих учених у роботі Історично-філософської секції та комісії Наукового товариства імені Шевченка, саморефлексії науковців, котрі ототожнювали себе як учні та послідовники засновника львівської історичної школи, автобіографічні ремінісценції М.Грушевського тощо (с.85–87).

Послідовне застосування таких критеріїв дозволило виявити доволі цікаві комунікативні й особисті стосунки в межах зазначеної неформальної академічної спільноти. Наприклад, належність окремих представників львівської історичної школи (О.Сушко) до відмінних наукових традицій і спільнот, що на сторінках монографії маркується як «явище схоларної інтерференції» (с.88).

Важливе значення для групової ідентичності школи М.Грушевського мали наукові практики його галицьких учнів, які тією чи іншою мірою перетиналися або тяжіли до багатотомної «Історії України-Руси». Звісно, науковий доробок представників львівської історичної школи вражає своїм розмаїттям, але незаперечно виявляє лідерські риси М.Грушевського як інтелектуала-енциклопедиста, котрий зміг ініціювати розробку багатьох проблем практично з усіх періодів історії України (с.374–375).

Крім того, у студії висвітлюються конфлікти на обширах Наукового товариства імені Шевченка, що простежуються як в особистих життєвих сценаріях низки галицьких інтелектуалів (С.Томашівського, І.Кревецького), так і у трансформації львівської історичної школи (с.105–106, 132–134).

Автори книги зараховують до репрезентантів цієї неформальної академічної спільноти М.Грушевського 22 науковців, хоч згадують і про численний прошарок прихильників, кількість яких обраховують сотнями (с.108). Заразом у книзі акцентується увага й на «горизонтальній площині» комунікації львівської наукової школи, себто взаєминах учнів між собою (с.135–142). Значні зацікавлення продукують і відомості про відновлення контактів М.Грушевського зі своїми галицькими учнями під час побутування в радянській Україні, зокрема його намагання встановити регулярну співпрацю між НТШ та осередками ВУАН (с.151–160).

Таким чином, монографія В.Тельвака й В.Педича запропонувала чимало влучних тлумачень, інтерпретацій та узагальнень з історії львівської

наукової школи на основі великого, добротного опрацьованого фактографічного матеріалу. Більше того, у праці порушено низку важливих проблем (тип лідерства, спосіб конструювання, розподіл ролей, етико-психологічні та комунікаційні практики, конфліктні ситуації в межах неформальної спільноти та ін.), пов'язаних із виявленням особливих рис школи М.Грушевського, котра функціонувала в добу переходу від класичної до некласичної науки. Сподіваємося, що авторські думки та пропозиції будуть цікавими багатьом історикам і вченим-гуманітаріям, котрі студіюють історію української науки кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

О.В.Ясь (Київ)